Ι. Ν. ΔΑΜΠΑΣΗ

ΠΑΙΩΝ Ο ΙΑΤΡΟΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ

Αἱ φυλαὶ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸν ἱδρυτὴν τῆς Ἐλεατικῆς σχολῆς Ξενοφάνην, τὸν ἀρνητὴν τοῦ κενοῦ καὶ τῆς κινήσεως [1], ἐφαντάσθησαν τοὺς θεοὺς κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν λαλιάν, ἔνδυσιν καὶ μορφήν, κεκτημένους μὲν ὑπερφυσικὰς ἰδιότητας, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀμοιροῦντας ἐλαττωμάτων [2]. Δι' αὐτὸ εἶχον ἀνάγκην φροντίδων κατὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, ὑπέκειντο εἰς πάθη καὶ τραυματισμοὺς κατὰ τὸν ἐνήλικον βίον καὶ αἱ θήλειες ἔχρηζον βοηθείας κατὰ τὸν τοκετόν.

Ὁ Ζεύς, πατὴρ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, ἀνετράφη ὑπὸ τῶν Νυμφῶν Ἀδραστείας καὶ Ἴδας διὰ τοῦ γάλακτος τῆς αἰγὸς Ἀμαλθείας, τοῦ μέλιτος τῆς μελίσσης τῆς Ἴδης Πανακρίδος καὶ τοῦ ἀφεψήματος τοῦ εὐώδους δικτάμου τῆς Δίκτης [3]. Ὁ Ἀρισταῖος, περίφημος μάντις καὶ ἰατρός, ὑπὸ τῶν Ὡρῶν ἢ τῶν Μουσῶν ἐγαλουχήθη καὶ ἐδιδάχθη «ἀκεστορίην καὶ θεοπροπίας», ἀφ' ἧς, μετὰ τὴν γέννησίν του, εἰς αὐτὰς τὸν ἐνεπιστεύθη ὁ πατήρ του Ἀπόλλων, τῆς ἰατρικῆς τῶν ἀνθρώπων εὑρετής [4]. Ἡ Λητὼ ἐβοηθήθη ὑπὸ τῆς Εἰλειθείας [5], θυγατρὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, εἰς τὴν πρόκλησιν τῶν ὠδίνων κατὰ τὴν ἐν Δήλῳ γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος [6]· ἐξ οὗ ἐκαλεῖτο «μογοστόκος», ὡς «μογοῦσα καὶ πονουμένη περὶ τοὺς τοκετούς, τουτέστιν λοχεύτρια» [7] ἢ «περὶ τοὺς τοκετοὺς κακοπαθοῦσα, ἔνιοι δὲ μόγους τῇ τεκούσῃ φέρουσα» [8].

---

1) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ξενοφάνης, ὁ Φιλόσοφος καὶ Βιολόγος. «Ἰλισσός», 11:44, 1966.

2) Diels, H.: Fragmente der Vorsokratiker, vol. I, p. 132-135. Ed. Weidmann, Berolini, 1961.

«Οἱ βροτοὶ δοκέουσι γεννᾶσθαι θεούς,
τὴν σφετέρην δ' ἐσθῆτα ἔχειν φωνήν τε δέμας τε,
Αἰθίοπες (τοὺς θεοὺς σφετέρους) σιμούς μέλανάς τε,
Θρῆκές τε γλαυκούς καὶ πυρρούς (φασι πέλεσθαι)
. . . . . .
Πάντα θεοῖσ' ἀνέθηκαν Ὅμηρός θ' Ἡσίοδός τε
ὅσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐστίν,
κλέπτειν, μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλοις ἀπατεύειν».

3) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἱστορικαὶ Ἰατρικαὶ Μελέται, τόμ. Α', σ. 56. Ἔκδ. Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, Ἀθῆναι, 1966.

4) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ὁ Κυρηναῖος Μάντις - Ἰατρὸς Ἀρισταῖος καὶ ὁ Λοιμὸς τῶν Κυκλάδων, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, τόμ. 5, σ. 139, ἔτ. 1966.

5) Λωρέντης, Ν.: Εἰλείθεια, δωρ. Εἰλείθυια καὶ Ἐλευθώ, νεώτ. Εἰλήθυια. (Ὀνομαστικόν, σ. 140. Ἔκδ. Βιέννης, 1837).

6) Ὁμηρικοὶ Ὕμνοι : Εἰς Ἀπόλλωνα, στ. 115-116. (Allen, T.: Homeri Opera, vol. V, p. 25 Ed. Clarendon, Oxonii, 1959).

«αὖτ' ἐπὶ Δήλου ἔβαινε μογοστόκος Εἰλείθυια,
τὴν τότε δὲ τόκος εἷλε, μενοίνησεν δὲ τεκέσθαι».

7) Ἡσύχιος: Λεξικόν, σ. 465. Ed. Hachiani, Ludguni Batavorum, 1668.

8) Σουΐδας: Ἐν λέξει Εἰλείθεια. Ed. Aldus, 1514.

Ἀρχαιότεραι πηγαί, πληροφοροῦσαι τὴν ὕπαρξιν ἰδιαιτέρου ἰατροῦ τῶν θεῶν, τοῦ Παιῶνος ἢ Παιᾶνος, εἶναι τὰ κείμενα τοῦ Ὁμήρου (Θ΄ π.Χ. αἰών), τοῦ Ἡσιόδου (Η΄ π.Χ. αἰὼν) καὶ τοῦ Σόλωνος (Ζ΄—ΣΤ΄ π.Χ. αἰών). Παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις συγγραφεῦσι δὲν ἀναφέρεται συνήθως ὡς ἴδιος ἰαματικὸς θεός, ἀλλὰ δίδεται τιμητικῶς ὡς ἐπώνυμον εἰς θεοὺς καὶ ἥρωας ἰατρούς, διότι, ὡς ὑπέρτατος ἀκέστωρ, δὲν ἐλατρεύθη ὑπὸ τῶν θνητῶν [1].

Τὸ ὄνομα Παιὼν ἢ Παιὰν ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ παίω, σημαίνοντος ἐνταῦθα τὴν δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπίτευξιν μαγικοῦ θεραπευτικοῦ ἀποτελέσματος [2]· ἀλλά, κατὰ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, Παιήων «σημαίνει δύο, τόν τε ὕμνον καὶ τὸν τῶν θεῶν ἰατρὸν» καὶ Παιὰν εἶναι «ὕμνος (ᾠδῆς) ἐπὶ ἀφέσει λοιμοῦ ᾀδόμενος, ὡς τό: καλὸν ἀείδοντες παιήονα Ἀχαιῶν μέλποντο ἑκάεργον» [3]· ἐπίσης «εὕρηται οὖν ἀπὸ τοῦ παύω παιὰν καὶ παιών, τροπῇ τοῦ υ εἰς ι, ὁ καταπαύων ὕμνος τὸν λοιμόν· καὶ πάλιν «ἀπὸ τοῦ παύω Παιών, ὁ παύων τὰς νόσους καὶ τὰ λυποῦντα· καὶ πλεονασμῷ τοῦ η, γίνεται Παιήων» [4]. Τὸ παίω ὅμως ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἀποδιώκω [5], ὁπότε Παιὼν σημαίνει ἀλεξίκακος. Παιάν, ὡς πολεμικὸν ἐμβατήριον [6] εἶχε τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπωθήσεως τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὡς ᾆσμα ἐπινίκιον [7] ἐνόει τὴν εὐχαριστήριον ἐκδήλωσιν διὰ τὴν ἐκμηδένισιν αὐτοῦ. Ἐπίσης ᾖδετο ἐπὶ τῇ ἐνάρξει ἐπιχειρήσεως [8], ὡς οἰωνὸς ἐπιτυχίας, ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ εὐοιώνου, καὶ διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν θεομηνιῶν, ὅπως εἰς τὸν Ποσειδῶνα, διὰ τὴν κατάπαυσιν σεισμοῦ [9].

Προκειμένου περὶ Παιωνίων χειρῶν, ὑμνηθεισῶν ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου [10], Σο-

---

1) Δάμπασης, Ι.Ν.: Θεοὶ καὶ Ἥρωες Ἰατροὶ παρ' Ἀρχαίοις. «Παρνασσός», 9:2, 1967.

2) Janye, W.: The Healing Gods of Ancient Civilization, p. 341. Ed. University Books, New York, 1962.

3) Ἐνταῦθα ἀναφέρεται εἰς εὐχαριστήριον τελετὴν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, καταπαύσαντα τὸν λοιμόν. (Ἰλιάδος Α, 473-474).

4) Gaisford, T.: Etymologicon Magnum, p.p. 656-657. Ed. Hakkert, Amsterdam, 1962. (Ἐγράφη κατὰ τὸν ΙΒ' μ.Χ. αἰῶνα, πιθανῶς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει).

5) Liddell, H. and Scott, R.: Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τόμ. Γ΄ σ. 408. Μετάφρ. Μόσχου Ε. καὶ Κωνσταντινίδου, Μ. Ἐκδ. Σιδέρη, Ἀθῆναι.

6) Αἰσχύλος: Παιᾶν' ἐφύμνουν σεμνὸν Ἕλληνες τότε,
ἀλλ' ἐς μάχην ὁρμῶντες εὐψύχῳ θράσει.
(Πέρσαι, στ. 393-394, Murray).

7) Ὅμηρος: Νῦν δ' ἄγ' ἀείδοντες παιήονα κοῦροι Ἀχαιῶν.
(Ἰλιάδος Χ, 391, Mazon).

8) Θουκυδίδης: Τοῦτο μᾶλλον δεδιότας μὴ πάθωσι ξυνέβη ἀπιέναι, ἀντὶ δ' εὐχῆς τε καὶ παιάνων, μεθ' ὧν ἐξέπλεον, πάλιν τούτων τοῖς ἐναντίοις ἐπιφημίσμασιν ἀφορμᾶσθαι. (Ἱστοριῶν Η', 75, Jones. Ed. Clarendon, Oxonii, 1960).

9) Ξενοφῶν: Ἔσεισεν ὁ θεός· καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἀρξαμένων τῶν ἀπὸ δημοσίας πάντες ὕμνησαν τὸν περὶ τὸν Ποσειδῶνα παιᾶνα. (Ἑλληνικῶν Δ', 7,4. Marchant. Ed. Clarendon, Oxonii, 1961).

10) Αἰσχύλος: Χερρὶ παιωνίᾳ κατασχεθών. (Ἱκέτιδες, στ. 1066, Murray)

φοκλέους [1] καὶ Ἀριστοφάνους [2], ὁ σοφὸς κένταυρος Χείρων ἐκλήθη οὕτω, διότι διὰ τῶν χειρῶν συνέλεγε τὰς ἰαματικὰς βοτάνας καὶ δι' αὐτῶν ἐπέθετε ἐπὶ τῶν τραυμάτων καὶ πληγῶν ἢ παρεσκεύαζε τὰ ἐκ τῶν φυτῶν φάρμακα· δι' αὐτῶν, ἀκόμη, ἐδίδασκε τοὺς παρ' αὐτῷ μαθητεύσαντας ἥρωας τὴν τέχνην τῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ τῶν ὅπλων καὶ ἐδείκνυε τὴν κίνησιν τῶν οὐρανίων σωμάτων [3]. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μουσικήν, αὕτη, ὑπὸ τοῦ Λίνου καὶ τοῦ Ὀρφέως διδαχθεῖσα, τὰ πάντα ἐπράϋνε, τὰ ἄγρια θηρία ἐτιθάσευε, τὸν ἐξευγενισμὸν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων προῆγε καί, ὡς θεραπευτικὸν μέσον, μεγάλως ἐτιμᾶτο, διότι «τῷ ὄντι τὸ πρῶτον αὐτῆς καὶ κάλλιστον ἔργον ἡ εἰς τοὺς θεοὺς εὐχάριστός ἐστιν ἀμοιβή· ἐπόμενον δὲ τούτῳ καὶ δεύτερον τὸ τῆς ψυχῆς καθάρσιον καὶ ἐμμελὲς καὶ ἐναρμόνιον σύστημα» [4]. Οὕτω, ὁ ἐκ Γόρτυνος τῆς Κρήτης Θαλήτας (Θ' π.Χ. αἰὼν) διὰ τῆς μουσικῆς ἐθεράπευσε τοὺς Λακεδαιμονίους ἐκ τοῦ ἐνσκήψαντος λοιμοῦ [5]· ὁ Πυθαγόρας (ΣΤ' π.Χ. αἰὼν) διὰ ταύτης ἀνεκούφιζε τοὺς ἐκ ψυχικῶν νόσων πάσχοντας [6] καὶ ἐθεώρει, ὅτι μεγάλως συντελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας, ὅταν προσηκόντως ἐφαρμόζηται [7]· καὶ ὁ Θεόφραστος (Δ' π.Χ. αἰὼν) συνίστα ὡς θεραπευτικὸν μέσον, διότι «μία δὲ φύσις τῆς μουσικῆς, κίνησις τῆς ψυχῆς ἡ κατ' ἀπόλυσιν γινομένη τῶν διὰ τὰ πάθη κακῶν» [8].

Ὁ Παιὼν κατὰ τὴν διήγησιν τῆς Διώνης, παρηγορούσης τὴν ὑπὸ τοῦ Διομήδους τραυματισθεῖσαν θυγατέρα αὐτῆς Ἀφροδίτην, ἐθεράπευσε τὸν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους κατὰ τὴν εἰς Πύλον ἐκστρατείαν τρωθέντα εἰς τὸν ὦμον καὶ εἰς τὸν Ὄλυμπον καταφυγόντα Ἄιδην δι' ἐπιθέσεως παυσιπόνων φαρμάκων [9]. Ὁ αὐτὸς ἐπίσης ἐθεράπευσεν ἐν Ὀλύμπῳ τὸν ὑπὸ τοῦ Διομήδους ἐν τῷ ἐν Τροίᾳ πεδίῳ τῆς μάχης εἰς τὴν κοιλίαν πληγέντα Ἄρην δι' ἐπιθέσεως ἀντιφλογιστικῶν ἰαμάτων,

---

1) Σοφοκλῆς : .... τοῦτο μὲν παιωνίας
ἐς χεῖρας ἐλθεῖν.
(Φιλοκτήτης, στ. 1345-1346, Pearson).

2) Ἀριστοφάνης: Παιωνίαισι χερσίν. (Ἀχαρνῆς, στ. 1223, Hall et Geldart).

3) Δάμπασης, I.N.: Χείρων, ὁ Κένταυρος Ἰατρός. «Πλάτων», 22:43-44, 1970.

4) Πλούταρχος: Ἠθικά. Περὶ Μουσικῆς ΜΒ', 1146 c-f, Dübner. Ed. Firmin-Didot, Parissiis, 1876. (Ἤκμασε κατὰ τὸν Α'-Β' μ.Χ. αἰῶνα).

5) Πλούταρχος : Καὶ Θαλῆτα τὸν Κρῆτα, ὃν φασι κατά τι πυθόχρηστον Λακεδαιμονίους παραγενόμενον διὰ μουσικῆς ἰάσασθαι, ἀπαλλάξαι τε τοῦ κατασχόντος λοιμοῦ τὴν Σπάρτην. (Ἔνθ' ἀνωτ.).

6) Πορφύριος: Κάμνοντας τὰ σώματα ἐθεράπευσε καὶ τὰς ψυχὰς νοσοῦντας παρεμυθεῖτο, τοὺς μὲν ἐπῳδαῖς καὶ μαγείαις, τοὺς δὲ μουσικῇ. (Πυθαγόρου Βίος, 33, Westermann. Ed. Firmin-Didot, Parisiis. 1829) (Ἀκμὴ Δ' μ.Χ. αἰών).

7) Ἰάμβλιχος : Καὶ τὴν μουσικὴν μεγάλα συμβάλλεσθαι πρὸς ὑγείαν, ἂν τις αὐτῇ χρῆται κατὰ τοὺς προσήκοντας τρόπους. (Περ τοῦ Πυθαγορικοῦ Βίου, 164, Westermann. Ed. Firmin-Didot, Parisiis, 1829).

8) Θεόφραστος: Ἀπόσπασμα 89ον, Wimmer. Opera, vol. III, p. 190. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1862.

9) Ὅμηρος : Τῷ δ' ἐπὶ Παιήων ὀδυνήφατα φάρμακα πάσσων
ἠκέσατ'....
(Ἰλιάδος Ε', 401,-402, Mazon. Ed. Les Belles Lettres, Paris, 1955).

τῶν ὁποίων, ὅπως ὁ ὀπὸς τῆς συκῆς, ταχέως πηγνύει τὸ γάλα, οὕτω καὶ ἡ τοπικὴ χρῆσις τῶν σωστικῶν ταύτων ἐπιθεμάτων συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχεῖαν αἱμόστασιν καὶ ἐπούλωσιν τῆς πληγῆς· καὶ ἡ Ἥβη ἔλουσε τὸν τραυματίαν θεὸν καὶ περιέβαλε διὰ κομψῶν ἐδυμάτων [1]. Ἐνταῦθα προέκειτο περὶ συνθέσεως παυσιπόνων, αἱμοστατικῶν καὶ ἐπουλωτικῶν ἰαμάτων ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν κανόνων τῆς καθαριότητος τοῦ σώματος καὶ τῆς περιβολῆς, τῶν τελευταίων ἀφιεμένων εἰς τὴν φροντίδα ἰατροθεραπαινίδων, ὡς ἡ Ἥβη [2]. Σημειωτέον, ὅτι τὰ φάρμακα παρ' Ὁμήρῳ, ἐκ τοῦ φυτικοῦ κυρίως βασιλείου προερχόμενα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὀρυκτοῦ, ὅπως τὸ θεῖον [3], καὶ τοῦ ζωϊκοῦ, ὡς ὁ ἰὸς τῆς ἐχίδνης [4], ἀναλόγως τῆς χημικῆς αὐτῶν ἐνεργείας [5] ἢ τῶν φαρμακολογικῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν ἀπεκαλοῦντο πικρὰ (στυπτικά), ὀδυνήφατα (παυσίπονα), ἤπια (ἀντιφλογιστικά), ἐσθλὰ (ἀνακουφιστικά), μητιόεντα (πολύχρηστα), κακὰ ἢ λυγρὰ (δηλητηριώδη), οὐλόμενα (κατηραμένα), ἀνδροφόνα (ἐγκληματικά), θυμοφθόρα (θανατηφόρα), νηπενθῆ (χαροποιά), ἄχολα (ἄλυπα), ἐπίληθα (ἐπιλήσμονα)· γενικῶς, τὸ φάρμακον εἶχε τὴν ἰδιότητα τοῦ μαγικοῦ φίλτρου, τοῦ δηλητηρίου, τοῦ ἰάματος καὶ τοῦ θείου ἀκόμη ἀντιδότου (μῶλυ) [6]. Παρ' αὐτῷ οἱ ἰατροί, μάλιστα δὲ οἱ Αἰγύπτιοι, φέρονται μεγάλως τιμώμενοι, διότι εἶναι σοφοὶ καὶ ἐκ γενεᾶς Παιῶνος κατάγονται [7].

Ἐὰν τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη εἶναι πρώϊμος τῆς ἱστορίας μορφή, ὡς ἐκ τῶν αὐξουσῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Τροίᾳ, Κρήτῃ, Μυκήναις καὶ ἀλλαχοῦ ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀξιόλογος πηγὴ ἀντλήσεως πληροφοριῶν ἰατρικῶν ἀπὸ τοῦ ΙΒ' π.Χ. αἰῶνος, ὡς ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιογραφίας μαρτυρεῖται [8], τὰ ἑπόμενα εἰς αὐτά, τὰ Ἡσιοδικά, δὲν στεροῦνται ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν ἱστορικὸν τῆς

---

1) Ὅμηρος : Τῷ δ' ἐπὶ Παιήων ὀδυνήφατα φάρμακα πάσσων
ἠκέσατ'· οὐ μὲν γάρ τι καταθνητὸς γ' ἐτέτυκτο·
ὡς δ' ὅτ' ὀπὸς γάλα λευκὸν ἐπειγόμενος συνέπηξεν
ὑγρὸν ἐόν, μάλα δ' ὦκα περιτρέφεται κυκόωντι,
ὡς ἄρα καρπαλίμως ἰήσατο θοῦρον Ἄρηα.
Τὸν δ' Ἥβη λοῦσεν, χαρίεντα δὲ εἵματα ἔσσε.
(Ἰλιάδος Ε, 900-905, Mazon).

2) Δάμπασης, Ι. Ν.: Τὰ Φάρμακα παρ' Ὁμήρῳ. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 8:12, 1968.

3) Ὅμηρος : Οἷσε θέειον γρυή, κακῶν ἄκος, οἷσε δὲ πῦρ,
ὄφρα θεειώσω μέγαρον.
(Ὀδυσσείας Χ, 481-482, Bérard. Ed. Les Belles Lettres, Paris, 1924).

4) Ὅμηρος: Ἕλκεϊ μοχθίζοντα κακῷ ὀλοόφρονος ὕδρου.
(Ἰλιάδος Β, 723, Mazon).

5) Mugler, C.: Les Origines de la Science Grecque chez Homère, p.p. 147-152. Ed. Klincksieck, Paris, 1963.

6) Δάμπασης, Ι.Ν. : Τὰ Φάρμακα παρ' Ὁμήρῳ. Ἔνθ' ἀνωτ.

7) Ὅμηρος : Ἰητρὸς δὲ ἕκαστος ἐπιστάμενος περὶ πάντων
ἀνθρώπων, ἢ γὰρ Παιήονός εἰσι γενέθλης.
(Ὀδυσσείας Δ, 231-232, Bérard).

8) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἱστορικαὶ Ἰατρικαὶ Μελέται, τόμ. Α', σ. 9. Ἔκδ. Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, Ἀθῆναι, 1966.

ἰατρικῆς, ἐφ' ὅσον ὁ ποιήσας ταῦτα Ἡσίοδος δὲν ἦτο ἄμοιρος ἰατρικῶν γνώσεων [1]. Οὗτος διαχωρίζει τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν Παιῶνα, σωτῆρα τῶν θανασίμως πασχόντων, ἐκ νόσου ἢ τραυματισμοῦ, καὶ ἁπάντων γνώστην φαρμάκων [2]. Αἱ τυραννοῦσαι τοὺς θνητοὺς νόσοι κατ' αὐτὸν ὑπὸ τῶν τιμωρῶν θεῶν ἐπέμποντο καὶ αὐτομάτως ἐπερχόμεναι ἦσαν ἀπρόβλεπτοι, ὅπως εἰς τὰς περιπτώσεις τοῦ Προμηθέως [3] καὶ τῆς Πανδώρας [4]· συνεπῶς ἡ θεία εὐνοϊκὴ ἐπέμβασις ἠδύνατο νὰ ἀπομακρύνῃ ταύτας. Ἐπίσης αἱ θυγατέρες τοῦ βασιλέως τῆς Τίρυνθος Προίτου, αἱ Προιτίδες, ὑπὸ μανίας καταληφθεῖσαι καὶ καταντήσασαι ψωριῶσαι καὶ φαλακραί, ὑπὸ θείας ὀργῆς ἐπλήγησαν [5]· ἐθεραπεύθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ περιφήμου μάντεως ἰατροῦ Μελάμποδος [6].

Ὁ σοφὸς νομοθέτης καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους λυρικοὺς καταλεγόμενος, ὁ Σόλων, δὲν ἐστερεῖτο ἰατρικῆς παιδείας, τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Κρητὸς Ἐπιμενίδου [7] καὶ τοῦ Σκύθου Τοξάριος [8]. Τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου διῄρει εἰς ἑπτὰ δεκάδας, περιγράψας σαφῶς ταύτας ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας μέχρι τῆς γεροντικῆς, ἐτάσσετο δὲ ὑπὲρ τῆς λιτότητος καὶ τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων, πλὴν ὅμως διὰ τὴν ἴασιν τῶν παθῶν διέκρινεν αὐτὸν σκεπτικότης [9], διότι, ὡς

---

1) Πλούταρχος: Ἰατρικὸς γὰρ Ἡσίοδος ὢν δῆλός ἐστιν, οὐκ ἀμελῶς οὐδὲ ἀπείρως περὶ διαίτης καὶ κράσεως οἴνου καὶ ἀρετῆς ὕδατος καὶ γυναικῶν διαλεγόμενος καὶ συνουσίας καιροῦ καὶ βρεφῶν καθίσεως. (Ἠθικά. Τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν Συμπόσιον, 158 a-c, Dübner).

2) Ἡσίοδος: Εἰ μὴ Ἀπόλλων Φοῖβος ὑπὲκ θανάτοιο σαώσῃ
ἢ καὶ Παιήων, ὃς πάντων φάρμακα οἶδε.
(Ἅπαντα, ἀπόσπ. 179, σ. 624, Sittl. Δαπάνῃ Ζωγράφου, Χ. Ἀθῆναι, 1889).

3) Ἡσίοδος: Ζεὺς χολωσάμενος φρεσὶ ἦσιν,
ὅττι μιν ἐξηπάτησε Προμηθεὺς ἀγκυλομήτης·
τοὔνεκ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ἐμήσατο κήδεα λυγρά.
(Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 47-49, Sittl).

4) Ἡσίοδος: Πρὶν μὲν γὰρ ζώεσκον ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων
νόσφιν ἄτερ τε κακῶν καὶ ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο
νούσων τ' ἀργελέων, αἵ τ' ἀνδρᾶσι κῆρας ἔδωκαν.
Αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσιν. . . .
Ἄλλα δὲ μυρία λυγρὰ κατ' ἀνθρώπους ἀλάληται·
πλείη μὲν γὰρ γαῖα κακῶν, πλείη δὲ θάλασσα·
νοῦσοι δ' ἀνθρώποισιν ἐφ' ἡμέρῃ αἵ δ' ἐπὶ νυκτὶ
αὐτόματοι φοιτῶσι κατὰ θνητοῖσι φέρουσαι.
(Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 90-93, 100-103, Sittl).

5) Ἡσίοδος: Ἕνεκα μαχλοσύνης στυγερῆς τέρεν ὤλεσαν ἄνθος.
. . . . . .
Καὶ γάρ σφιν κεφαλῇσι κάτα κνύον αἰνὸν ἔχευε·
ἀλφὸς γὰρ χρόα πάντα κατέσχεθεν, ἐν δέ νυ χαῖται
ἔρρεον ἐκ κεφαλέων, ψιλοῦτο δὲ καλὰ κάρηνα.
(Ἠοῖαι, ἀπόσπ. 37 καὶ 38, Sittl).

6) Δάμπασης, Ι.Ν.: Μελάμπους, ὁ Μάντις καὶ Θεραπευτής. «Παρνασσός», 9:1, 1967.

7) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἐπιμενίδης, ὁ Ποιητής, ὁ Χρησμοδότης, ὁ Θεραπευτής. «Παρνασσός», 5:1, 1963.

8) Δάμπασης, Ι.Ν.: Οἱ Σκύθαι Ἰατροί. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 3:2, 1964.

9) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἡ Ἰατρικὴ τοῦ Σόλωνος. «Πλάτων», 19:37-38, 1967.

λέγει, ἄλλοι ἰατροί, ἀσκοῦντες τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πολλῶν φαρμάκων γνώστου Παιῶνος, δὲν ἐπιτυγχάνουσι πάντοτε τὸ προσδοκώμενον ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα παρὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν καταβληθείσας προσπαθείας· πολλάκις ἐκ μικρᾶς ἐνοχλήσεως προκαλεῖται σοβαρὰ ἐπιπλοκή, μὴ ὑποχωροῦσα διὰ τῶν ἀντιφλογιστικῶν φαρμάκων· ἄλλοτε ὅμως ἡ ἁπλῆ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν τοῦ θεραπευτοῦ δύναται ταχέως νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν κλονισθεῖσαν ὑγείαν τοῦ καταπονουμένου ὑπὸ ἐπικινδύνων καὶ ὀδυνηρῶν νόσων· ἡ μοῖρα τῶν θνητῶν εἶναι πρόξενος τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δώρων ὑπὸ τῶν θεῶν πεμπομένων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφύγωμεν [1].

Ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ὁ Παιὼν παρ' Ὁμήρῳ εἶναι ὁ θεραπεύων τοὺς θεοὺς δι' ἐπιθέσεως θαυματουργῶν βοτανῶν· παρ' Ἡσιόδῳ, ὁ σωτὴρ τῶν θανασίμως πασχόντων ἐκ τῆς γνώσεως σωτηρίων ἰαμάτων· παρὰ Σόλωνι, ὄχι μόνον ὁ ἐπιστάμενος πολλὰ φάρμακα, ἀλλά, κυρίως, ὁ δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν θεραπεύων. Ὅθεν ἡ ἰατρικὴ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐπικῶν, κυκλικῶν καὶ πρεσβυτέρων λυρικῶν ποιητῶν εὑρίσκεται εἰς τὸ μεταίχμιον πρακτικῆς καὶ μαγικῆς ἐμπειρίας, θετικῆς ἐνατενίσεως καὶ δεισιδαιμονίας, φυσικῆς καὶ ὑπερβατικῆς ἀποδόσεως τῆς αἰτίας τῶν νόσων. Ἡ σωματικὴ ἄσκησις, ἡ ἐν ὑπαίθρῳ ζωή, ἡ διαιτητικὴ ἦσαν γνωστοὶ παράγοντες διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας, ὅπως καὶ τὰ φυσικὰ αἴτια τῶν τραυματισμῶν ἐν τῇ παλαίστρᾳ, τοῖς ἀγῶσι, τῇ μάχῃ, τῇ κυνηγεσίᾳ. Ὁ φόβος ὅμως τῶν «ἀφύκτων» καὶ «αὐτομάτων» λοιμῶν, προελθὼν ἐκ τῆς ἐν πολλοῖς ἀγνοίας καὶ ἐλλείψεως τῶν προληπτικῶν μέτρων καὶ τῶν θεραπευτικῶν μέσων, εὑρίσκει καταφυγὴν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἐπινοεῖ μεθόδους μαγικὰς ἐπικοινωνίας μετ' αὐτῶν, ἵνα τοὺς ἐξευμενίσῃ. Ἀλλὰ προϊόντως οἱ θεοὶ διὰ τῶν ἱερέων μάντεων—θεραπευτῶν, οἱ φιλόσοφοι διὰ τῆς ἀμφιβολίας [2] καὶ τῆς μελέτης τῆς φύσεως, οἱ γυμνασταὶ διὰ τῆς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν κτηθείσης πείρας καὶ οἱ ἰατροὶ τῶν σχολῶν διὰ τῆς καθ' ἡμέραν πράξεως ἐκαλλιέργησαν τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐβλάστησε, φθίνοντος τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος, ἡ ἀμάραντος Ἱπποκρατικὴ δάφνη [3].

Ἐν ᾧ οἱ προμνημονευθέντες ποιηταὶ θεωροῦσι τὸν Παιῶνα εὑρετὴν πολλῶν σωστικῶν φαρμάκων, τῶν ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου βραδύτερον πρὸς ἀποτροπὴν τῆς νόσου ὑμνηθέντων «φαρμάκων παιωνίων» [4], ἐπώνυμον αὐτοῦ ἀναφέρεται ἓν μό-

---

1) Σόλων : Ἄλλοι Παιῶνος πολυφαρμάκου ἔργον ἔχοντες
ἰητροί· καὶ τοῖς οὐδὲν ἔπεσι τέλος·
πολλάκις δ' ἐξ ὀλίγης ὀδύνης μέγα γίγνεται ἄλγος,
κοὐκ ἄν τις λύσαιτ' ἤπια φάρμακα δούς·
τὸν δὲ κακαῖς νούσοισι κακούμενον ἀργαλέαις τε
ἁψάμενος χειροῖν αἶψα τίθησ' ὑγιῆ.
Μοῖρα δέ τοι θνητοῖσι κακὸν φέρει ἠδὲ καὶ ἐσθλόν·
δῶρα δ' ἄφυκτα θεῶν γίγνεται ἀθανάτων.
(Berk, T.: Anthologia Lyrica. Solon, fragm. 13, p. 17. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1833).

2) Ἀριστοτέλης : Διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον. (Μεταφυσικά, Α. 2 983b, Christ. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1896).

3) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἱστορικαὶ Μελέται, τόμ. Α', σ. 141.

4) Αἰσχύλος : Ἀγαμέμνων, στ. 848, Murray.

νον, ἡ παιωνία, κατατασσομένη μεταξὺ τῶν ἐχουσῶν χθαμαλὰς ῥίζας ἐν Ὀρφέως Ἀργοναυτικοῖς [1]· ὑπὸ Θεοφράστου (Δ′ π.Χ. αἰὼν) καλουμένη καὶ γλυκυσίδη [2]· ὑπὸ Διοσκορίδου (Α′ μ.Χ. αἰὼν) χορηγουμένη ὡς φαρμακευτικὴ βοτάνη, τῆς ὑποίας ἡ ῥίζα εἶναι καθαρτικὴ τῶν λεχωΐδων, ἐμμηναγωγὸς καὶ παυσίπονος τῶν παθῶν τῆς κοιλίας, ὠφελεῖ τοὺς ἰκτερικούς, νεφριτικοὺς καὶ ἀλγοῦντας κατὰ τὴν κύστιν· οἱ καρποί, οἱ μὲν πυρροὶ χορηγοῦνται ἐπὶ γαστραλγιῶν καί ἀρχομένης λιθιάσεως, οἱ δὲ μέλανες ἐνδείκνυνται κατὰ τῶν ἐφιαλτῶν, τῆς ὑστερικῆς πνιγμονῆς καὶ τῶν πόνων τῆς μήτρας [3]· ὑπὸ τοῦ Πλινίου (Α′ μ.Χ. αἰὼν) μνημονευομένη διὰ γυναικολογικὴν χρῆσιν καὶ φυομένη παρὰ τὸν ἐν Μακεδονίᾳ τάφον τοῦ Τειρεσίου [4]. Ἀλλὰ ὁ Παυσανίας (Β′ μ.Χ. αἰὼν) πληροφορεῖ, ὅτι ὁ Τειρεσίας ἐτάφη ἐν τῷ Βοιωτικῷ ὄρει Τιλφουσίῳ, ὅπου καὶ ἡ ὁμώνυμος πηγή [5]. Ὁ Γαληνὸς (Β′ μ.Χ. αἰών), ὀνομάζων, ὡς ὁ Θεόφραστος, γλυκυσίδην, περιγράφει, ὅπως ὁ Διοσκορίδης, τὰς θεραπευτικὰς ἰδιότητας ταύτης [6], ἀναγράφει μεταξὺ τῶν συστατικῶν «ἀρίστης συνθέσεως καθαρσίου» [7], θεωρεῖ ἀντεμβαλλόμενον φάρμακον [8] τῆς σαραπιάδος [9] καὶ τὸ τονωτικὸν καταπότιον τοῦ Ἀνδρέου χαρακτηρίζει παιόνιον [10]. Ἂς σημειωθῇ, ὅτι αἱ γλυκυσῖδαι ἢ γλυκοσῖδαι ἐν τῇ συγχρόνῳ φαρμακολογίᾳ συνιστῶσιν ἐνδιαφέρουσαν ὁμάδα φυσικῶν δρογῶν, περιεχουσῶν γλυκόζην, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὁποίας παραμένει, εἷς τινας περιπτώσεις, ἀλκαλοειδές τι, ἰσχυρὸν δηλητήριον εἴς τινα εἴδη [11]. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς

---

1) Ὀρφεύς : Στοιχάς, παιονίη τε, πολύκνημόν τε κάτερνες. (Ἀργοναυτικά, στ. 920, Tauchnit).

2) Θεόφραστος: Οἷον τὴν παιωνίαν, οἱ δὲ γλυκυσίδην καλοῦσι. (Περὶ Φυτῶν Ἱστορίας, Ι′, 8,6, Wimmer. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1854).

3) Διοσκορίδης : Δίδοται δὲ ξηρὰ γυναιξὶν ἡ ῥίζα ταῖς ἐκ τόκου μὴ καθαιρομέναις· κινεῖ δὲ καὶ τὰ καταμήνια, ἀμυγδάλου μέγεθος πινομένη· ταῖς τε κατὰ γαστέρα ὀδύναις βοηθεῖ, ποθεῖσα ἐν οἴνῳ· ὠφελεῖ δὲ καὶ ἰκτερικοὺς καὶ νεφριτικοὺς καὶ κύστιν ἀλγοῦντας· ἐψηθεῖσα ἐν οἴνῳ καὶ πινομένη κοιλία, ἵστησι· τοῦ δὲ καρποῦ ι′ ἢ ιβ′ κόκκοι πυρροὶ ποθέντες ἐν οἴνῳ μέλανι αὐστηρῷ, ροῦν ἐρυθρὸν ἱστῶσι· στομαχικοῖς τε δακνομένοις ἐσθιόμενοι βοηθοῦσι· καὶ ὑπὸ παιδίων πινόμενοι καὶ ἐσθιόμενοι ἀρχὰς λιθιάσεως παραιτοῦνται· οἱ δὲ μέλανες καὶ πρὸς τοὺς ὑπὸ ἐφιαλτῶν πνιγμοὺς καὶ πρὸς τὰς ὑστερικὰς πνίγας καὶ ὀδύνας μήτρας, ἐν μελικράτῳ οἴνῳ, ὅσον ιε′ κόκκοι πινόμενοι, πιοῦσι. (Περὶ Ὕλης Ἰατρικῆς, Γ′, σ.σ. 486-487, Kühn. Ed. Cnoblochii, Lipsiae, 1829).

4) Plinius: Paeanitides, quas quidam gaenidas vocant, praegnantes fieri et parere dicuntur mederique parturientibus, natalis iis in Macedonia iuxta monimentum Tiresiae, species aquae glaciatae. (Naturalis Historia, XXXVII, 180, Mayhoff. Ed. Teubneri, Stutgardiae, 1967).

5) Παυσανίας: Εἴχετο γὰρ δίψῃ (ὁ Τειρεσίας), καθ' ὁδὸν φασιν αὐτὸν πιόντα ἀπὸ τῆς Τιλφούσης ἀφεῖναι τὴν ψυχήν· καὶ ἔστι τάφος αὐτῷ πρὸς τῇ πηγῇ (Βοιωτικὰ βιβλ. Θ′, 23, 1, Schubart).

6) Γαληνός : Τῶν Ἁπλῶν Φαρμάκων Ζ′, τόμ. 11, σ. σ. 858-859, Kühn. Ed. Cnoblochii, Lipsiae, 1826. (Τινὲς τῶν συγγραφέων ἀναγράφουσι παιωνία, ἐν ᾧ ἄλλοι παιονία).

7) Γαληνός: Εἰσαγωγὴ ἢ Ἰατρός, τόμ. 14, σ. 759, Kühn.

8) Γαληνός : Ἀντεμβαλλόμενα καλοῦμεν τὰ ἀντὶ τῶν ἄλλων ἐμβαλλόμενα φάρμακα. (Περὶ Ἀντεμβαλλομένων, τόμ. 19, σ. 721, Kühn).

9) Γαληνός : Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 742, Kühn.

10) Γαληνός : Περὶ Συνθέσεως Φαρμάκων τῶν κατὰ Τόπους Ι′, τόμ. 13, σ. 242, Kuhn.

11) Grollman, A. and Grollman, E.: Pharmacology and Therapeutics, p. 49. Ed. Lea & Febiger, Philadelphia, 1965.

τὸν Ἀνδρέαν, πρόκειται περὶ τοῦ ἀξιολόγου Καρυστίου φαρμακολόγου (Γ'—Β' π.Χ. αἰών), ὑποτιθεμένου συγγραφέως Γενεαλογίας Ἰατρικῆς, ἐν ᾗ κατηγορεῖ τὸν Ἱπποκράτην, ὡς ἐμπρήσαντα τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Κνίδου, ἀφ' οὗ ἐμελέτησε ταῦτα [1]. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς ἰατρικῆς διδασκάλου καὶ ὑπὸ τῶν Ἱπποκρατικῶν, ἀκόμη, τιμωμένου [2], δὲν ὑπάρχει ἐπώνυμον ἴαμα. Ἐν τούτοις, ὁ ἀγγελιαφόρος καὶ κερδῷος Ἑρμῆς ἐγνώριζε, καθ' Ὅμηρον, τὸ ἀντίδοτον κατὰ τῶν μαγικῶν φίλτρων τῆς Κίρκης, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν Ὀδυσσέα, ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς γῆς· τοῦτο ἦτο φυτόν, ἔχον μέλαιναν ῥίζαν καὶ ἄνθος λευκὸν ὡς τὸ γάλα, ὑπὸ τῶν θεῶν ἀποκαλούμενον μῶλυ καὶ δυσκόλως ὑπὸ τῶν θνητῶν ἐξορυσσόμενον [3]. Τῶν ἡρώων ἰατρῶν ἐπώνυμοι ἰαματικαὶ βοτάναι φέρονται τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἡ ἀσκληπιὰς καὶ τὸ πάνακες ἀσκληπιόν, τοῦ Ἡρακλέους τὸ πάνακες ἡράκλειον [4] καὶ τοῦ Χείρωνος τὰ χειρώνεια καὶ τὰ κενταύρια· τὰ τελευταῖα, ὑπερβάντα εἰς φήμην τῶν ἄλλων, περιεγράφοντο ὑπὸ διαφόρων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων μέχρι τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος [5].

Ἐν ἀρχῇ ἐγράφη, ὅτι μετὰ τὸν Σόλωνα ὁ Παιὼν δὲν μνημονεύεται συνήθως ὡς ἴδιος ἰαματικὸς θεός, οὔτε καὶ ἡ ἰδιότης αὐτοῦ ἀναφέρεται συχνάκις μετὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Πάντως ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς (Γ' μ.Χ. αἰών) λέγει «ἰατρική, παιωνὶς οὖσα καὶ λυσίπονος τέχνη» [6]· ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης (Δ' μ.Χ. αἰών) ὁμιλεῖ διὰ τὸ «παιωνικὸν ἄκος» [7]· ὁ Ἰάμβλιχος (Δ' μ.Χ. αἰών) πραγματευόμενος περὶ τῆς ἰατρικῆς τῶν Πυθαγορείων διαχωρίζει τὸν Παιῶνα τοῦ Ἀπόλλωνος γράφων : «Εἶναι δὲ ταύτην τὴν ἐπιστήμην τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς Ἀπόλλωνός τε καὶ Παιῶνος, ὕστερον δὲ τῶν περὶ τὸν Ἀσκληπιόν» [8]· καὶ ἐν Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ (Ι' μ.Χ. αἰών) «ἡ σοφὴ τέχνη Παιήονος» ἀλληγορικῶς ἀναγράφεται [9]. Προκειμένου περὶ Πυθαγορείων, οὗτοι κατ' ἐξοχὴν τὴν ἰατρικὴν τέχνην

---

1) Lavastine, L.: Histoire Générale de la Médecine, vol. I, p. 300. Ed. Michel. Paris, 1936.

2) Ἱπποκράτης : Ὄμνυμι Ἀπόλλωνα ἰητρὸν καὶ Ἀσκληπιὸν καὶ Ὑγείαν καὶ Πανάκειαν καὶ θεοὺς πάντας τε καὶ πάσας, ἵστορας ποιεύμενος, ἐπιτελέα ποιήσειν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν ὅρκον τόνδε καὶ συγγραφὴν τήνδε. (Ὅρκος. Littré, E.: Oeuvres Complètes d' Hippocrate, vol. IV, p. 628. Ed. Ballière. Paris, 1844).

3) Ὅμηρος : Ἐκ γαίης ἐρύσσας, καί μοι φύσιν αὐτοῦ ἔδειξε·
ῥίζῃ μὲν μέλαν ἔσκα, γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνθος·
μῶλυ δέ μιν καλέουσι θεοί· χαλεπὸν δὲ τ' ὀρύσσειν
ἀνδράσι δὲ θνητοῖσι· θεοὶ δὲ πάντα δύνανται.
(Ὀδυσσείας Κ, 303-306, Bérard).

4) Διοσκορίδης: Ἔνθ' ἀνωτ., σ.σ. 396-399, Kühn.

5) Δάμπασης, Ι.Ν.: Χείρων, ὁ Κένταυρος Ἰατρός. Ἔνθ' ἀνωτ.

6) Σέξτος Ἐμπειρικός : Πρὸς Μαθηματικούς, Α', 51, Bury. Ed. Heinemann, London, 1961.

7) Ἰουλιανὸς Παραβάτης: Ἐπιστολαί, Δ', 240, Bized. Ed. Les Belles Lettres, Paris, 1932.

8) Ἰάμβλιχος: Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ Βίου, 208, Westermann.

9) Ἀνθολογία Παλατίνη: ΙΔ' 54, Buffière. Ed. Les Belles Lettres, Paris, 1970.

ἐμελέτησαν [1], τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ διδάσκαλος «τὸ θειότατον ἰατρικὴν ἔφασκεν· εἰ δὲ ἰατρικὴ τὸ θειότατον, καὶ τῆς ψυχῆς ἐπιμελητέον μετὰ τοῦ σώματος ἢ τὸ ζῷον οὐκ ἂν ὑγιαίνει, τὸ κρείττονι νοσοῦν» [2]. Ὁ Πυθαγόρας, ἱδρυτὴς τῆς Κροτωνιάδος σχολῆς, μέγας φιλόσοφος, μύστης καὶ ἰατρός, κατέχει ἐξέχουταν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἰατρικῆς, διότι ἀφ' ἑνὸς προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν φυσιολογίαν, κατευθύνων τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὴν μελέτην τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ τῆς ἐνδεικνυομένης διαίτης πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς σοφῆς διδασκαλίας αὐτοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς τέχνης τοῦ διοικεῖν διαπλάσσων ὑγιᾶ τῷ σώματι καὶ ἱκανὰ τῷ πνεύματι ἄτομα, χρήσιμα εἰς τὸ Ἔθνος [3].

Ὁ θεὸς τοῦ πνευματικοῦ φωτὸς Ἀπόλλων, μαθητεύσας παρ' Ὑπερβορείοις [4] καὶ ἱδρύσας ἐν Δελφοῖς τὸ περίφημον μαντεῖον [5], ἐλατρεύθη ὡς πάτρων τῆς μαντικῆς, ἰατρικῆς, νομοθετικῆς καὶ μουσικῆς τέχνης [6]. Ὡς ἰαματικὸς θεὸς προσηγορεύετο Παιὼν ὑπὸ τῶν Ὀρφικῶν, τὴν εὐδαιμονίαν χαρίζων ἰατὴρ ἐν Ὕμνοις [7] καὶ ἀπομακρύνων τὰς νόσους, ἐν Ἀργοναυτικοῖς [8]. Προκειμένου περὶ Ὀρφικῶν ἂς σημειωθῇ ὅτι τὰ εἰς τὸν Ὀρφέα καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἀποδιδόμενα ποιήματα συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ὀνομακρίτου, διευθύνοντος τὴν θρησκευτικὴν πολιτικὴν τοῦ τυράννου Πεισιστράτου (ΣΤ' π.Χ. αἰὼν) καὶ πλεῖστα αὐτῶν διεσώθησαν ὑπὸ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν μορφὴν κατὰ τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα [9]. Ἰαματικὸς ἀποκαλούμενος ὁ Ἀπόλλων ἐδέχετο τὴν εὐχαριστήριον προσφορὰν δώρων ἐν Ὁμηρικοῖς Ὕμνοις (ΣΤ' π.Χ. αἰών) [10], ἐτιμᾶτο ὡς μαλακόχειρ παρὰ Πινδάρῳ

---

1) Αἰλιανός: Λέγουσι τοὺς Πυθαγορείους πάνυ σφόδρα περὶ τὴν ἰατρικὴν σπουδάσαι τέχνην. (Ποικίλη Ἱστορία. Ἐν Κοραῆ, Α.: Προδρόμῳ Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, σ. 116. Ἐκδ.Φιρμίνου Διδότου, Παρισίοις, 1805).

2) Ἀπολλώνιος Τυανεύς: Ἐπιστολαί, κγ', Κρίτωνι. (Hercher, R.: Epistolographi Graeci, p. 116. Ed. Firmin Didot, Parisiis, 1873).

3) Δάμπασης, Ι.Ν.: Πυθαγόρας, ὁ Ἱδρυτὴς Φιλοσοφικῆς καὶ Ἰατρικῆς Σχολῆς. «Ἑλληνικὴ Ἰατρική», 32:9, 1963.

4) Δάμπασης, Ι.Ν.: Αἱ Ἀρχαὶ τῆς Βαλκανικῆς Ἰατρικῆς Τέχνης.« «Ἰατρικὰ Χρονικά», 6:12, 1966.

5) Δάμπασης, Ι.Ν.: Οἱ Δελφικοὶ Μύσται καὶ Θεραπευταί. «Ἰλισός», τεῦχος 51, 1967.

6) Δάμπασης, Ι.Ν.: Θεοὶ καὶ Ἥρωες Ἰατροὶ παρ' Ἀρχαίοις. Ἔνθ' ἀνωτ.

7) Ὀρφεύς: Ἐλθέ, μάκαρ Παιὰν τιτυοκτόνε, Φοῖβε Λυκωρεῦ,
Μεμφῖτ', ἀγλαότιμος. ἰήϊος, ὀλβιοδῶτα.
(Ὕμνοι XXXIV, Tauchnit. Ed. Holtze, Lipsiae, 1886).

8) Ὀρφεύς: Παιὰν δ' ἄρ' ἐκηβόλος ἀγχόθεν ναίων.
(Ἀργοναυτικά, 1364, Tauchnit).

9) Murray, G.: Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, σ.σ. 66-67. Μετάφρ. Μενάρδου, Σ. Ἔκδ. Παπαδήμα, Ἀθῆναι, 1964.

10) Ὁμηρικοὶ Ὕμνοι: Εἰς Ἀπόλλωνα, στ. 272-274, Allen.
Ἀλλά τοι ὥς προσάγοιεν Ἰηπαιήονι δῶρα
ἀνθρώπων κλυτὰ φῦλα, σὺ δὲ φρένας ἀμφιγεγηθὼς
δέξαι ἱερὰ καλὰ περικτιόνων ἀνθρώπων.

(ΣΤ΄—Ε΄ π.Χ. αἰὼν) [1] καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἰδιότητα, τοῦ ἰηίου Παιᾶνος, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου (ΣΤ΄—Ε΄ π.Χ. αἰών) [2], τοῦ Σοφοκλέους (Ε΄ π.Χ. αἰὼν) [3] καὶ Ἀριστοφάνους (Ε΄—Δ΄ π.Χ. αἰών) [4]· τοῦ Εὐριπίδου (Ε΄ π.Χ. αἰὼν) προσαγορεύοντος αὐτὸν ἄνακτα [5]. Παρ' Ἀπολλωνίῳ Ῥοδίῳ (Γ΄ π.Χ αἰὼν) εἰς τὸν θεὸν τοῦτον προσεφέροντο εὐχαριστήριοι θυσίαι καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐτελοῦντο χορευτικαὶ πανηγύρεις [6]· καὶ παρὰ Καλλιμάχῳ (Γ΄ π.Χ. αἰών), ὑμνεῖται κατατοξεύσας τὸν ἐν Δελφοῖς δράκοντα Πύθωνα καὶ ἀπομακρύνας τὸ κακόν [7]. Οὕτω κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν ἰδία, τὸ ὄνομα τοῦ Παιῶνος ἀπέβη κατ' ἐξοχὴν λατρευτικὸν ἐπίθετον τοῦ θεοῦ θεραπευτοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπικτησαμένου τὰς ἰδιότητας τοῦ ἰατροῦ τῶν θεῶν [8].

Παιώνειοι ὕμνοι ἐψάλλοντο καὶ θυσίαι προσεφέροντο πλὴν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ εἰς τὴν Ἀρτέμιδα, διότι «τὸν μὲν Ἀπόλλωνα τὸν αὐτὸν φασιν εἶναι τῷ ἡλίῳ· τὴν δὲ Ἄρτεμιν τῇ σελήνῃ. Οἱ δὲ αὐχμοὶ καὶ τὰ λοιμικὰ συστήματα καὶ αἱ νόσοι δι' ἡλίου καὶ σελήνης ἐμπίπτουσιν ἀπὸ τῆς τοῦ ἀέρος παχύτητος τοῦ περιέχοντος τοὺς ἀνθρώπους» [9]. Ἐνταῦθα τὰ φυσικὰ αἴτια τῶν νόσων ἐκφράζονται ἀλληγορικῶς· καὶ τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς τάσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διὰ τὴν μελέτην τῆς φύσεως, ἀναπτυχθεῖσαν χάρις εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Προσωκρατικῶν φιλοσόφων ἰατρῶν [10]. Ἡ Ἄρτεμις, ἡ προκαλέσασα τὴν λύσσαν εἰς τὸν

---

1) Πίνδαρος : Ἐσσὶ δ' ἰατὴρ ἐπικαιρότατος,
Παιάν τέ σοι τιμᾷ φαός.
Χρὴ μαλακὰν χέρα προσβάλλοντα
τρώμαν ἕλκεος ἀμφιπολεῖν.
(Πύθια Δ΄, στ. 489-493, Huntingford. Ed. Cadell et Davies, Londini, 1821).

2) Αἰσχύλος: Ἀγαμέμνων, στ. 164, Murray. Ed. Clarendon, Oxonii, 1960.

3) Σοφοκλῆς: Οἰδίπους Τύραννος, στ. 154, Pearson. Ed. Clarendon, Oxonii, 1961.

4) Ἀριστοφάνης: Ἀχαρνῆς, στ. 1212, Hall et Gerlart. Ed. Clarendon, Oxonii, 1960.

5) Εὐριπίδης: Ἄλκηστις, στ. 220, Murray. Ed. Clarendon, Oxonii, 1958.

6) Ἀπολλώνιος Ῥόδιος: .... Ἐκ σέ νυ πάντων
εὐαγέως ἱερῷ ἀνα διπλόα μηρία βωμῷ
καῖον, ἐπικλείοντες Ἑώιον Ἀπόλλωνα·
ἀμφὶ δὲ δαιομένοις εὐρὺν χορὸν ἐστήσαντο,
καλὸν Ἰηπαίον', Ἰηπαίονα Φοῖβον μελπόμενοι.
(Ἀργοναυτικά, Β΄, 700-724, Merkel. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1882).

7) Καλλίμαχος :.... Κατιόντι συνήντετο δαιμόνιος θήρ,
αἰνὸς ὄφις· τὸν μὲν σύ κατήναρες ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ
βάλλων ὠκὺν ὀιστόν, ἐπηύτησε δὲ λαὸς
Ἰὴ ἰὴ Παιῆον, ἴει βέλος...
(Ὕμνοι. Εἰς Ἀπόλλωνα, στ. 100-103, Cahen. Ed. Les Belles Lettres, Paris, 1948).

8) Grimal, P.: Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine, p. 336. Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1963.

9) Gaisford, T.: Etymologicon Magnum. Ἐνθ. ἀνωτ.

10) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἡ Φιλοσοφικὴ Θεώρησις ἐν τῇ πρὸ Ἱπποκρατικῇ Ἰατρικῇ. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 9:77, 1969.

'Ακταίωνα [1], ὡς προστάτις τῶν λεχωΐδων [2] [3] καὶ σεληνιακὴ θεότης συνεδέετο στενῶς μετὰ τῆς φαρμακευτρίας Ἑκάτης [4], τῆς τριμόρφου ἀνάσσης γῆς, θαλάσσης καὶ οὐρανοῦ, κατὰ τὸν Ἡσίοδον [5] καὶ τοὺς 'Ορφικούς [6].

Ἡ πολιοῦχος τῶν 'Αθηνῶν 'Αθηνᾶ, θεὰ τῆς σοφίας, ἐλατρεύετο καὶ ὡς τῆς ὑγείας προστάτις. Κατὰ Παυσανίαν (Β' μ.Χ. αἰών), ἐν τῷ ἐν 'Ωρωπῷ ἱερῷ τοῦ 'Αμφιαράου ὑπῆρχε βωμὸς τῆς 'Αθηνᾶς Παιωνίας [7] καὶ ἐν τῇ ἐπωνύμῳ αὐτῆς πόλει ἄγαλμα ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν [8] ἀκόμη, ἐν προπυλαίοις τῆς 'Ακροπόλεως ἕτερον ἄγαλμα τῆς ἰδίας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς ἰαματικῆς θεότητος Ὑγείας [9]. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, «παρέχεται δὲ ὁ (ἐν 'Αμφιαραείῳ) βωμὸς μέρη· τὸ μὲν Ἡρακλέους καὶ Διὸς καὶ 'Απόλλωνός ἐστι Παιῶνος» [10]. Ὁ Jayne, μεταφράζων τὸ χωρίον τοῦτο, φρονεῖ, ὅτι πρόκειται περὶ Διός, Παιῶνος, 'Απόλλωνος καὶ Ἡρακλέους κεχωρισμένως [11]. 'Αλλὰ τοῦ Παιῶνος ἰδία λατρεία ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ 'Αμφιαράου εἶναι ἀπίθανος· δι' αὐτό, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀπόδοσιν τοῦ κειμένου, τὸ μέρος τοῦτο τοῦ βωμοῦ ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἡρακλέα, τὸν Δία καὶ τὸν 'Απόλλωνα, ἥρωα καὶ θεούς, ἐπωνύμους τοῦ Παιῶνος.

Καὶ περὶ τοῦ 'Απόλλωνος Παιῶνος ἐγράψαμεν ἀνωτέρω· περὶ τῶν λοιπῶν, Ἡρακλέους καὶ Διὸς Παιῶνος, ὁ μὲν πρῶτος δὲν ἐθαυμάσθη μόνον διὰ τοὺς περιφήμους ἄθλους αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐλατρεύθη ὡς ἥρως ἰατρός, σωτήρ, ἀλεξίκακος, προστάτης τῶν ἰαματικῶν πηγῶν καὶ γενάρχης ἐκ μητρὸς τῶν Κῴων 'Ασκληπιαδῶν [12]· ὁ δὲ πατὴρ θεῶν καὶ ἀνθρώπων Ζεύς, ἱδρυτὴς τοῦ ἀρχαιοτάτου μαντείου τῆς Δωδώνης, ὅπου οἱ ἔχοντες ἀκαθάρτους πόδας ἱερεῖς, οἱ σελ-

---

1) 'Απολλόδωρος: Βιβλιοθήκης Γ', 4, 4. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1877.

2) Εὐριπίδης: Οὐδ' Ἄρτεμις λοχία
προσφθέγξαιτ' ἂν τὰς ἀτέκνους.
('Ικέτιδες, στ. 958-949, Murray).

3) 'Ορφεύς: .... λοχεία,
ὠδίνων ἐπαρωγέ, καὶ ὠδίνων ἀμύητε.
(Ὕμνοι, XXXVI, Tauchnit).

4) Δάμπασης, I.N.: Ἑκάτη ἡ Φαρμακεύτρια. «Παρνασσός», 10:3 1968.

5) Ἡσίοδος: Μοῖραν ἔχειν γαίης τε καὶ ἀτρυγέτοιο θαλάσσης
ἠ δὲ καὶ ἀστερόεντος ἀπ' οὐρανοῦ ἔμμορε τιμῆς.
(Θεογονία, στ. 413-1414, Sittl).

6) 'Ορφεύς: Εἰνοδίην Ἑκάτην κλήζω, τριοδῖτιν, ἐρανήν,
οὐρανίην, χθονίην τε, καὶ εἰναλίην κροκόπεπλον.
(Ὕμνοι, I, Tauchnit).

7) Παυσανίας: 'Αττικά, βιλ. Α' 24, 2, Schubart. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1875.

8) Παυσανίας: Ἔνθ' ἀνωτ., Α', σ, 4. Schubart.

9) Παυσανίας: Ἔνθ' ἀνωτ., Α', 23, 5, Schubart.

10) Παυσανίας: Ἔνθ' ἀνωτ., Α', 34, 2, Schubart.

11) Jayne, W.: One was consecrated to Zeus, Paian, Apollo, and Heracles. (Ibid p. 304).

12) Δάμπασης, I.N.: Θεοὶ καὶ Ἥρωες 'Ιατροὶ παρ' 'Αρχαίοις. Ἔνθ' ἀνωτ.

λοί [1], ἐν ἐνυπνίῳ ἡρμήνευον τὴν λαλιὰν τῆς ἱερᾶς δρυός [2], ἐλατρεύετο ἐν Ῥόδῳ ὡς Παιὰν Ζεύς [3], θεὸς ἰατρός, ἀπομακρύνων τὰς νόσους, ἀποτρόπαιος καὶ ἀρωγός, ἐξ οὗ ἡ ἐπίκλησις «ἰὼ Ζεῦ» [4].

Ὁ Ἥλιος, ἀνήκων εἰς τὴν γενεὰν τῶν Τιτάνων καὶ πρεσβύτερος τῶν Ὀλυμπίων, διακρίνεται τῶν ἄλλων ἡλιακῶν θεοτήτων καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος [5]. Εἶναι ὁ παρέχων τὸ φυσικὸν φῶς καὶ τὴν ζωϊκὴν θερμότητα, ὁ εὐνοῶν τὴν καρποφορίαν. Προσαγορευόμενος Παιάν [6], ἐλατρεύετο ὡς ἰαματικὸς θεὸς μετὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ὑγείας καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπῆρχεν ἄγαλμα αὐτοῦ [7].

Ὁ Διόνυσος, εὑρὼν τὸν οἶνον, «φάρμακον ἰσχυρότατον καὶ ἡδύ», ἐνομίσθη μέτριος ἰατρός· ἀλλ' εὗρε καὶ τὸν κισσόν, «ἀντιταττόμενον μάλιστα τῇ δυνάμει πρὸς τὸν οἶνον . . . καὶ κατασβεννύοντα τὴν μέθην τῇ ψυχρότητι», τῶν δι' αὐτοῦ στεφανουμένων [8]· οὕτω προήχθη εἰς ἄριστον ἰατρόν. Καὶ ἡ Πυθία ἐχρησμοδότησε νὰ τιμᾶται ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὡς ἰατρός [9], «Παιὰν θυρσεγχὴς» ἐν Ὀρφικοῖς Ὕμνοις ἐπικαλούμενος [10].

Ὁ Πᾶν ἐν Ὀρφικοῖς Ὕμνοις δὲν εἶναι ὁ Ἀρκαδικὸς τραγοπόδης δαίμων, ἀλλὰ ἡ ἔννοια τοῦ παντὸς καὶ Παιὰν ἀποκαλούμενος [11]. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ θεραπευτοῦ καὶ μάντεως ἑρμηνευτοῦ τῶν ὀνείρων ἐλατρεύετο ἐν τῷ ἐν Ὠρωπῷ ἱερῷ τοῦ Ἀμφιαράου [12], πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἱδρύθησαν ναοὶ ἐν Τροιζῆνι [13], ἐν Ἀκα-

---

1) Ὅμηρος : Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου· ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ
σοὶ ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι.
(Ἰλιάδος Π, στ. 233-235, Mazon).

2) Σοφοκλῆς: Ἃ τῶν ὀρείων καὶ χαμαικοιτῶν ἐγὼ
Σελλῶν ἐσελθὼν ἄλσος ἐξεγραψάμην
πρὸς τῆς πατρῴας καὶ πολυγλώσσου δρυός.
(Τραχίνιαι, στ. 1166-1168, Pearson).

3) Ἡσύχιος : Λεξικόν, σ. 719, Schrevel. Ed. Hackiana, Lugduni Batavorum, 1668.

4) Εὐριπίδης : Ἄλκηστις, στ. 213, Murray.

5) Grimal, P.: Ibid., p. 183.

6) Ὀρφεύς : Φωσφόρος, αἰολόδεικτα, φερέσβιε, κάρπιμε, Παιάν.
(Ὕμνοι, IX, Tauchnit).

7) Jayne, W.: Ibid., p. 327.

8) Πλούταρχος: Συμποσιακῶν Προβλημάτων Γ', 3, Dübner.

9) Ἀθήναιος: Καὶ Μνησίθεος δὲ Ἀθηναῖος Διόνυσον ἰατρόν φησι τὴν Πυθίαν χρῆσαι τιμᾶν Ἀθηναίοις. (Δειπνοσοφισταί, Α', 41, Dindorf. Ed. Weidmann, Lipsiae, 1827.

10) Ὀρφεύς : Ὕμνοι, LII, Tauchnit.

11) Ὀρφεύς : Πᾶνα καλῶ κρατερόν, νόμιον, κόσμοιο τὸ σύμπαν,
. . . . . .
Κοσμοκράτωρ, αὐξητά, φαεσφόρε, κάρπιμε Παιάν.
(Ὕμνοι, XI, Tauchnit).

12) Παυσανίας: Πέμπτη δὲ πεποίηται νύμφαις καὶ Πανὶ καὶ ποταμοῖς Ἀχελῴῳ καὶ Κηφισῷ (Ἐνθ' ἀνωτ., Α', 34, 2, Schubart).

13) Παυσανίας: Λυτηρίου Πανός ἐστιν ἱερόν· Τροιζηνίων γὰρ τοῖς τὰς ἀρχὰς ἔχουσιν ἔδειξεν ὀνείρατα, ἃ εἶχεν ἄκεσιν λοιμοῦ πιέσαντος. (Κορινθιακά, βιβλ. Β', 32,5, Schubart).

κησίῳ [1] καὶ ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Σικυῶνος ὑπῆρχεν ἄγαλμα αὐτοῦ [2].

Ὁ Ἀσκληπιός, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς ὡραίας πριγκιπίσσης Κορωνίδος, καταλέγεται μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ σοφοῦ κενταύρου Χείρωνος καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου μνημονεύεται ὡς ἔμπειρος ἰατρὸς ἐκ Τρίκκης τῆς Θεσσαλίας καὶ πατὴρ τῶν ἐπιτηδείων περὶ τὴν χειρουργικὴν Μαχάονος καὶ τὴν θεραπευτικὴν τῶν νόσων Ποδαλειρίου. Ἥρως ἰατρὸς παρ' Ὁμήρῳ, ὄχι μόνον τοὺς πάσχοντας ἐθεράπευεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς νεκροὺς ἔδιδε ζωήν [3]. Ἐθεοποιήθη μετὰ τὸν ἐκ κεραυνοῦ θάνατον αὐτοῦ, κατὰ τὰς παλαιοτάτας Αἰγαίας δοξασίας τῆς θεοποιήσεως τῶν κεραυνωθέντων, καὶ ἐτάφη ἐν Δελφοῖς παρὰ τὸν «ὀμφαλόν», ὅπου καὶ ὁ τάφος τοῦ Προαπολλωνίου δράκοντος μάντεως Πύθωνος· βραδύτερον δὲ μετενάστευσεν ὡς πνεῦμα εἰς Ἐπίδαυρον καὶ κατόπιν ἐμυήθη εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια [4]. Κατὰ τὸν Δελφικὸν χρησμόν, ὁ Ἀσκληπιὸς ἐγεννήθη, ἵνα ἀποβῇ μέγας σωτὴρ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πασχόντων [5] ἐκ πατρικῆς χάριτος καί, ὄντως, ἐδοξάσθη καὶ ἐλατρεύετο ἐν τοῖς ἐπωνύμοις ναοῖς, τοῖς Ἀσκληπιείοις, ἀπὸ τῶν μεθομηρικῶν χρόνων καὶ ἱστορικῶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΣΤ′ π.Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ Δ′ μ.Χ., ὅτε ἐπεκράτησεν ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, σωτῆρος καὶ προστάτου ἀπὸ παντὸς κακοῦ, σωματικοῦ καὶ ἠθικοῦ, καὶ μεγάλου ἰατροῦ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων διὰ τοὺς πιστεύσαντας [6]. Ἐν βραχεῖ, ὁ Ἀσκληπιὸς ἐθεωρεῖτο χθονία θεότης, εἶχεν ὡς σύμβολον τὸν ὄφιν καὶ ἐν τῷ ἀδύτῳ τῶν ἐπωνύμων ἱερῶν ἐπεφαίνετο εἰς τοὺς ἐν ὕπνῳ διατελοῦντας ἀσθενεῖς, οἱ ὁποῖοι προηγουμένως εἶχον καταλλήλως παρασκευασθῆ ὑπὸ τῶν ἱερέων αὐτοῦ, ἱκανῶν ἰατρῶν. Ἀσκληπιεῖα ὑπῆρχον ἐν Ἐπιδαύρῳ, Κῷ, Κνίδῳ καὶ ἀλλαχοῦ (ὑπολογίζονται εἰς τριακόσια)· ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρεθεισῶν ἀναθηματικῶν πλακῶν καὶ λοιπῶν ἀφιερωμάτων πληροφορούμεθα περὶ τῶν θεραπευτικῶν μεθόδων τῶν Ἀσκληπιαδῶν καὶ τῶν θαυμασίων ἰάσεων τῶν πασχόντων [7]. Καὶ ἡ φήμη τοῦ θεοῦ τούτου ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὄχι μόνον οἱ ἱερεῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὴν ἰατρικὴν ἀσχολούμενοι ἰδιῶται νὰ ἀποκαλῶνται Ἀσκληπιάδαι, τῆς ὀνομασίας ταύτης λαβούσης εὐρεῖαν ἔννοιαν [8]. Ὁ Ἀσκληπιός, ὑπερβὰς καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀπόλλωνα εἰς φήμην ὡς ἰαματικὸς θεός, ἀπεκαλεῖτο Παιὼν εὐμενὴς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους [9] καὶ ἄναξ, δι' ἐπιθέσεως τῆς δεξιᾶς χειρὸς θεραπεύων, ὑπὸ τοῦ Ἡρώνδου (Γ′ π.Χ.

---

1) Παυσανίας: Ἐς ἱερὸν Πανός.... λέγεται δὲ ὡς τὰ ἔτι παλαιότερα καὶ μαντεύοιτο οὗτος ὁ θεός. (Ἀρκαδικά, βιβλ. Θ′, 36, 8-9, Schubart).

2) Παυσανίας: Καθ' ἑκάτερον τῆς εἰσόδου τῇ μὲν Πανὸς καθήμενον ἄγαλμά ἐστι, τῇ δὲ Ἄρτεμις ἕστηκεν. (Κορινθιακά, Βιβλ. Β′, 20,2, Schubart).

3) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἱστορικαὶ Ἰατρικαὶ Μελέται, τόμ. Α′, σ. 29.

4) Jayne, W.: Ibid., p. 252.

5) Jayne, W.: Ibid., p. 301.

6) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἡ Ἰατρικὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 5:2, 1965.

7) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἱστορικαὶ Ἰατρικαὶ Μελέται, τόμ. Α′, σ. 30.

8) Δάμπασης, Ι.Ν.: Θεοὶ καὶ Ἥρωες Ἰατροὶ παρ' Ἀρχαίοις. Ἔνθ' ἀνωτ.

9) Ἀριστοφάνης: Ἀσκληπιοῦ Παιῶνος εὐμενοῦς τυχών.
(Πλοῦτος, στ. 636, Hall et Geldart).

αἰών [1]. Σημειωτέον, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ προσηγορεύετο ἄναξ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐν Ὡρωπῷ ὡς ὑπερδεξιὸς ἐλατρεύετο καὶ ἀκόμη ὡς ἰατρόμαντις τερασκόπος [2] καὶ ὑδρόμαντις [3] ἐμνημονεύετο.

Μετὰ τοὺς ποιητὰς τοῦ Α' Ἑλληνιστικοῦ αἰῶνος, Καλλίμαχον, Ἀπολλώνιον τὸν Ῥόδιον καὶ Ἡρώνδαν, ἐρχόμεθα εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ δὴ καὶ εἰς τὸν Ε' μ.Χ. αἰῶνα τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἰακώβου Ψυχριστοῦ, ἐκπροσωπήσαντος τὴν ἰατρικὴν πέραν τῶν ὁρίων τῆς Βασιλευούσης [4]. Καὶ ὅπως οἱ διαπρέποντες ἐν τῇ ἰατρικῇ ἐπιστήμῃ ἀπεκαλοῦντο, ὡς εἴδομεν, ἥρωες ἰατροὶ καὶ μετὰ θάνατον ἐθεοποιοῦντο ἢ εἶλκον τὸ γένος ἐκ θεῶν, ὡς ὁ Ἱπποκράτης ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ Ποδαλειρίου ἢ ἐνομίζοντο ἐνσάρκωσις θεοῦ τινος ἰαματικοῦ, ὡς ὁ Πυθαγόρας τοῦ Ὑπερβορείου Ἀπόλλωνος, οὕτω καὶ διὰ τὸν Ἰάκωβον «Ἀσκληπιαδικὴν ᾄφοντο τὴν ψυχὴν καὶ κατὰ φύσιν Παιώνειον» [5], τιμήσαντες αὐτὸν διὰ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ θεοῦ τῶν ἰατρῶν καὶ τοῦ ἰατροῦ τῶν θεῶν. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀνύψωσις τοῦ Ἰακώβου εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ κοινοῦ, οἱ παραχωρηθέντες τίτλοι διακρίσεως τοῦ κόμιτος καὶ βασιλικοῦ ἀρχιατροῦ ὑπὸ Λέοντος Α' τοῦ Θρᾳκός [6], ἡ ὑπ' αὐτοῦ θεραπεία τοῦ νεο-Πλατωνικοῦ Πρόκλου, ὅτε εὑρίσκετο εἰς Ἀθήνας [7], καὶ ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ ἔναντι τῶν ἄλλων ἰατρῶν ἤγειραν τὸ φθόνον καὶ «διέβαλλον ἀεὶ καὶ ἐλοιδόρουν, ὡς οἷά τινα οὐκ ἰατρόν, ἀλλὰ θεοφιλῆ τινα καὶ ἱερόν» [8], ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ μάγου καὶ τοῦ ἀγύρτου. Ἐκ τῆς κατηγορίας ταύτης πιθανῶς παρακινηθεὶς ὁ Φώτιος γράφει· «ἄμφω δέ, ὁ παῖς τε καὶ ὁ φύς, ἀσεβέε ἤστην» [9], διότι, κατ' αὐτόν, ἡ δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἀπὸ Παιῶνος, Χείρωνος καὶ Ἀσκληπιοῦ θεραπεία ἦτο ἀσέβεια, ἐφ' ὅσον τῆς τοιαύτης χάριτος ἐτύγχανον μόνον

---

1) Ἡρώνδας : Χαίροις, ἄναξ Παίηον, ὃς μέδεις Τρίκκης,
Καὶ Κῶν γλυκῆαν κηπίδαυρον ᾤκησας,
σὺν καὶ Κορωνὶς ἡ σ' ἔτεκε κώπόλλων
χαίροιεν, ἥς τε χειρὶ δεξιῇ ψαύεις.
(Μῖμοι, Δ'. Εἰς Ἀσκληπιόν, στ. 1-4, Nairn et Laloy. Ed. Les Belles Lettres. Paris, 1928).

2) Αἰσχύλος : Τἀντεῦθεν ἤδη τῶν δε δεσπότῃ δόμων
αὐτῷ μελέσθω Λοξία μεγεσθενεῖ·
ἰατρόμαντις δ' ἐστὶ καὶ τερασκόπος
καὶ τοῖσιν ἄλλοις δωμάτων καθάρσιος.
(Εὐμενίδες, στ. 60-63, Murray).

3) Παυσανίας: Ταύτῃ δὲ τῆς Κασσοτίδος δύεσθαί τε κατὰ γῆς λέγουσι τὸ ὕδωρ καὶ ἐν τῷ ἀδύτῳ τοῦ θεοῦ τὰς γυναῖκας μαντικὰς ποιεῖν. (Φωκικά, βιβλ. Γ', 24, 7, Schubart).

4) Δάμπασης, Ι.Ν.: Ἰάκωβος Ψυχριστός, ὁ Βυζαντινὸς Ἰατροφιλόσοφος. «Παρνασσός», 10:4, 1968.

5) Σουΐδας: Ἐν λέξει Ἰάκωβος. (Περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Σουΐδα ἢ Σουΐδου οὐδὲν εἶναι γνωστὸν εἰς ἡμᾶς· πρόκειται περὶ ὀνόματος λεξικοῦ, πιθανῶς τοῦ ΙΑ' μ.Χ.αἰῶνος δίδοντος πολυτίμους πληροφορίας, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἡ ὕλη εἶναι κακῶς διηυθετημένη. Freeman, K.: Pre Socratic Philosophers. List of Authorities, p. 458. Ed. Blackwell, Oxford, 1946).

6) Μαλάλας, Ι.: Χρονικὴ Ἱστορία, σ. 77, ἐν Βίῳ Λέοντος. Ed. Sheldonian, Oxonii, 1697. (Ἱστορικός, Ἀντιοχεὺς τὴν καταγωγήν, ἀκμάσας κατὰ τὸ α' ἥμισυ τοῦ ΣΤ' μ.Χ. αἰῶνος).

7) Φώτιος : Βιβλιοθήκη, σ. 344, Bekker. Ed. Reimer, Berolini, 1824.

8) Σουΐδας: Ἔνθ' ἀνωτ.

9) Φώτιος : Ἔνθ' ἀνωτ.

οἱ λειτουργοὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, οἱ ὁποῖοι καὶ διὰ τοῦ λόγου ἐθεράπευον [1]. Ἤτο, ἐπομένως, ἀδιανόητον διὰ τὸν πατριάρχην Φώτιον (Θ' μ.Χ. αἰών), ὁ τέσσαρας αἰῶνας πρὸ αὐτοῦ ἀκμάσας Ἰάκωβος νὰ θεωρῆται ἔχων «δύναμιν ἰσόθεον καὶ ἁψάμενος εὐθὺς εἰς ῥᾴον μεταβαλεῖν τὸν νοσοῦντα» [2]. Καὶ ὁ Ἰάκωβος Ψυχριστὸς κλείει τὸν κύκλον τῶν ἐπωνύμων τοῦ Παιῶνος θεραπόντων τῆς θεοδιδάκτου [3] [4] τέχνης τοῦ ἰᾶσθαι.

Αἱ ἱεραὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παραδόσεις ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πολλοῦ Ὀρειβασίου (Δ' μ.Χ. αἰών) καὶ ἀρχιατροῦ τοῦ πεπαιδευμένου αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου [5], ἀκούσαντος τοῦ τελευταίου Δελφικοῦ χρησμοῦ, τοῦ κυκνείου ἄσματος τῆς Πυθίας, μετωνομάζοντο εἰς μυθολογίαν, ὁ θεραπεύων Παιών [6] ἐλησμονεῖτο, ἡ λαλοῦσα πηγὴ τοῦ Παιωνίου ὑδροθεραπευτηρίου [7] ἐστείρευε καὶ ὁ ἀντίλατος τῶν Παιωνίων ἑορτῶν [8] ἐξησθένει. Καὶ σήμερον αἱ ὑψηλαὶ ἔννοιαι τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας εἶναι κατανοηταὶ μόνον ὑπὸ τῶν ὀλίγων λογίων μυστῶν, θαυμαστῶν τοῦ πνευματικοῦ μεγαλείου τῶν εὐκλεῶν ἐκείνων γενεῶν.

---

1) Δάμπασης, I.N.: Ἡ Ἰατρικὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἔνθ' ἀνωτ.

2) Σουΐδας: Ἔνθ' ἀνωτ.

3) Γαληνός: Οὕτως οὖν καὶ τὴν ἰατρικὴν πρῶτον μὲν Ἀσκληπιὸν παρ' Ἀπόλλωνος τοῦ πατρὸς φασιν ἐκμαθεῖν καὶ ἀνθρώποις μεταδοῦναι, διὸ καὶ δοκεῖ εὑρετὴς γεγονέναι αὐτῆς. (Εἰσαγωγὴ ἢ Ἰατρός, τόμ. 14, σ. 674, Kühn).

4) Celsus: Ut pote cum vetustissimus auctor Aesculapius celebretur, qui quoniam adhuc rudem et vulgarem hanc scientiam paulo subtilius excoluit, in deorum numerum receptus est. (De Medicina. Prooemium, 2-3, Spencer. Ed. Heinemann, London, 1960). Οὗτος, ὁ Αὖλος Κορνήλιος Κέλσος, ἤκμασε κατὰ τὸν Α' μ.Χ. αἰῶνα καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μετὰ τοῦ μετὰ ἕνα αἰῶνα ἀκμάσαντος συνωνύμου αὐτοῦ Πλατωνικοῦ φιλοσόφου. (Sarton, G.: Introduction to the History of Science, vol. I, p. 240, 295. Ed. Carnegie Institution of Washington, 1953).

5) Δάμπασης, I.N.: Ὁ Ὀριβάσιος καὶ ἡ Ἐποχή του. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 6:2, 1966.

6) Σοφοκλῆς: .... ἀλλ' ὡς ἔχω παιώνιον
καὶ μοῦνον ἰητῆρα τῶν **ἐμῶν** κακῶν.
(Τραχίνιαι, στ. 1208-1209, Pearson).

7) Ἀθήναιος: Τὰ θερμὰ λουτρὰ πρῶτον ἔξω τοῖς ἐμοῖς
ἐπὶ κιόνων ὥσπερ διὰ τοῦ παιωνίου.
(Δειπνοσοφισταί, ΣΤ', 268α, Dindorf).

8) Ἀριστοφάνης: Ἀλλ' οὐχὶ νυνὶ τήμερον Παιώνια.
(Ἀχαρνῆς, στ. 1213, Hall and Geldart).